

Fiskeørn (*Pandion haliaetus*) ved Skanderborg Sø

Jørgen Terp Laursen

Skanderborg Sø hører til blandt de smukkeste søer i Midtjylland. Søens mange bugtede vige og de flere steder skovklædte bredder har sammen med øerne Æbelø og Kalvø adskillige landskabelige ligheder med en svensk sø. Uden at gøre ophold flere steder ved søen er det derfor vanskeligt at få et overblik over dette dejlige naturområde.

Den bedste oversigt får man ved at gøre holdt ved Vestermølle, Søholm, Golfbanen eller Hylke Strand.

Stor aktivitet

Næppe ved nogen anden midtjysk sø er den menneskelig aktivitet så stor som ved og på Skanderborg Sø. Her kan man opleve mange former for fritidsaktiviteter. De mere iøjnefaldende er sejlads med mange bådtyper, men også fiskeri, dykning, ornitologi, botanik, jagt, vandreture, spejderliv, cykelløb og golf. Så må man heller ikke glemme Turistrundfart med båden "Dagmar" og Skanderborg Festival.

Skanderborg Sø ved Golfbanen. Her ses ofte fiskeørn. Foto: Jørgen Terp Laursen.

Man skulle måske ikke tro, at der her også er plads til fuglene, men det er der. Især én fugl - fiskeørnen - sætter pris på søen. Om arten er tiltrukket af de mange ligheder med et nordisk sølandskab eller de rige fiskemuligheder, er vanskeligt at sige, men sandheden er nok den, at begge faktorer spiller en stor rolle for dens tilstedeværelse.

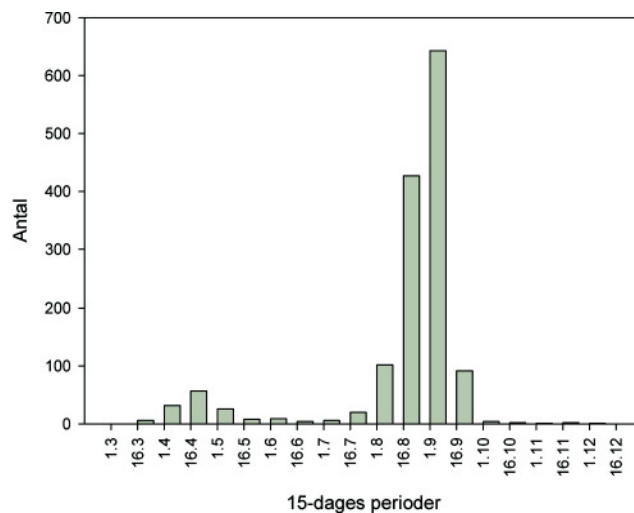
Rigt fugleliv

Har man sat sig for øje at ville se fiskeørn, må det anbefales at medbringe madkurv og kikkert. Fiskeørnen er en gratis turistattraktion, der ikke koster andet end en portion tålmodighed, hvis man vil have den at se. Ventetiden kan bruges til at se på havørn og andre af søens mange fuglearter som hvepsevåge, der yngler hvert år med 1-3 par, desuden flere hundreder grågæs og en stor bestand af toppet lappedykker. I et mosehul ved Båstrup yngler gråstrubet lappedykker. I de senere år har den ret sjældne sorthalset lappedykker

også ynglet i søen ved Søholm og Hylke Strand. Med lidt held kan man også få et glimt af den smukke isfugl, der yngler med adskillige par rundt langs søens bredder. Flere gange har jeg set store eksemplarer af snog. Endelig bør nævnes, at mellem golfbanen og søbredden er der en god bestand af maj-gøgeurt. I samme område ses i august mængder af svirrefluer på især skærmpflanter og rejnfan. Men her skal især fokuseres på fiskeørnen – den fulde fiskeørn.

Fiskeørnen

Fiskeørnen er en af verdens mest udbredte fuglearter. Hvert år passerer omkring 2500 fiskeørne Danmark på træk til ynglepladserne i nord. I Sverige er bestanden ikke mindre end 3500 – 4000 par, i Norge under 200 par og i Danmark har vi blot kendskab til ét ynglepar. Netop forholdet mellem den svenske og den danske ynglebestand af fiskeørn har været den primære årsag til igangsætning af

Tabel 1. Observationer af fiskeørn i Danmark 11.4. 2001 - 24.9. 2004 fordelt i 15-dages perioder. Primært observationer fra Dofbasen. I alt 1442 fugle.

nærværende fiskeørne-projekt. Fiskeørnen er ikke nogen egentlig ørn, om end den har et stort og imponerende vingefang (170 cm). Under flugten ses de let hængende vinger med et karakteristisk knæk mellem hånden og armen. Ved første øjekast kan den - med sine sort-hvide tegninger og de noget vinkelbøjede vinger - umiddelbart ligne en stor ung måge. Har man lejlighed til at studere fiskeørnen nøjere, vil man imidlertid iagttage en rovfugl med en helt specielt adfærd, der især skyldes, at den stort set kun lever af fisk. Fiskeørnen er derfor helt tilknyttet vådområder. Arten vælger som regel altid at bygge reden i toppen af en høj fyr med en tæt krone. Redestedet kan være på en ø eller ved en søbred, men kan også ligge flere kilometer fra den nærmeste sø. Valg af redested er i høj grad bestemt af den menneskelige forstyrrelsesgrad i området.

Fiskeørnen er blevet lidt mere talrig i Danmark i de senere år, der primært skyldes den positive udvikling i den svenske bestand, der udgør omtrent halvdelen af den europæiske ynglebestand! I Danmark har vi som nævnt blot kendskab til ét par fiskeørne.

Trækforhold

Fiskeørne har i århundreder gæstet Skanderborg Sø, hvor de ses på hurtig gennemrejse i april og maj på forårstrækket. Men især på trækket fra ynglepladserne i Norge og Sverige raster en del i Danmark før de flyver sydpå til overvintringsområderne i Vestafrika. Tabel 1 viser, at antal fiskeørne i Danmark er langt større om efteråret end om foråret og at antal oversomrende er meget lille. Efterårstrækket kulminerer medio august – medio september.

Fiskeørne ved Skanderborg Sø ses især i perioden fra midt i juli til slutningen af september. Det største antal ved Skanderborg Sø er set i slutningen af august i 2004 og i 2005. Enkelte dage har der været op til 6 fiskeørne sammen. Det er efter danske forhold særdeles mange fugle.

Oversomrende fugle

Fiskeørnen er kønsmoden, når den er 2-3 år gammel. I årtier har der oversomret et lille antal fiskeørne i Danmark. Det har ofte givet anledning til at mene, at flere af disse fugle har været danske ynglefugle.

Fiskeørn han - bemærk det svage brystbånd. Foto: Flemming Hørsted.

I litteraturen står ofte nævnt, at unge fiskeørne opholder sig i overvintringsområderne til de er kønsmodne. Det vil sige, at der kun skulle optræde gamle fiskeørne om foråret og om sommeren i Danmark. Men det er ikke tilfældet. I foråret 2008 iagttog jeg med flere to trækkende 2k-fugle ved Skagen.

Tabel 2, der er udarbejdet for at afdække forholdet, viser fordelingen af ungfugle (1k og 2k) i tidsperioder. Der er debat blandt rovfugle-folk i Danmark, om de ungfugle, der årligt ses i Danmark i juli måned, er unger af danske ynglefugle eller fugle fra den svenske ynglebestand. Tabel 2 viser, at der blandt 191 fiskeørne set i Danmark (2003-2004), hvor alder er kendt, kun er set en 1k-fugl før 1. august. Ca. 13 pct. af de gennemtrækkende fiskeørne blev bestemt til ungfugle. Ved Falsterbo trak i gennemsnit 234 fiskeørne/år (1986-1996) svarende til 3 pct. af den svenske bestand. Ungfuglene udgjorde i gennemsnit 25 pct. Det procentvise lille antal registrerede

ungfugle i Danmark og i Sverige tyder på, at hovedparten af ungfuglene i den nordiske bestand vælger ikke kendte trækruter.

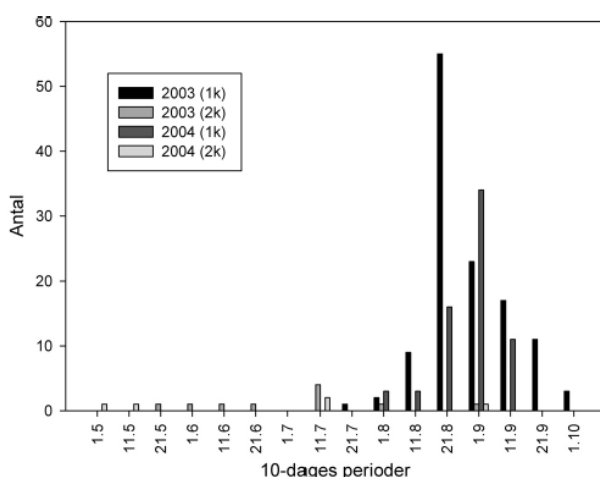
8 fiskeørne mærket med satellit-sender i England forlod landet mellem 23.8. og 21.9.

Et midtjysk træk

Et træk af fiskeørne i Midtjylland, det lyder absurd. Men ikke desto mindre har jeg oplevet det en dag i august måned, hvor jeg stod nær gården, Søholm. Hen på eftermiddagen kom først en fiskeørn og trak sydpå, og derefter, med ca. 5 minutters intervaller, yderligere 4 fiskeørne, som alle trak samme vej – præcis mod syd målt vha. kompas. På et tidspunkt kunne 4 af de 5 fiskeørne ses på samme tid.

Vil ikke yngle i Danmark

Det er en gåde, hvorfor vi i Danmark ikke har en bestand af fiskeørne. Danmark kan ellers byde på store fiskerige søer

Tabel 2. Fordeling af unge fiskeørne i 10-dages perioder registreret i Danmark 2003 og 2004. Primært oplysninger fra Dofbasen. I alt 191 fugle.

og velegnede skovlokaliteter, hvor reden kan anbringes.

Med denne artikel er det også et ønske, at folk, der færdes ved vandløb og søer - kan bidrage med ny viden om, hvor fiskeørnen yngler eller oversommer (juni-juli) i Danmark. Vi kan ikke andet end tro, at fiskeørnen er overset som ynglefugl i Danmark.

Feltkendetegn hos unge og gamle fiskeørne

Ungfugle (1k og 2k): De unge fiskeørne har tydelige hvide kanter på overvingedækfjere - kan fremstå som svage bånd eller striber. Der er ikke tydelige forskelle på undersiden hos unge og gamle fiskeørne, men armsving- og halefjer er hos unge fugle tydeligt båndede men mangler bred mørk bagkant.

Han: På nært hold kan ses et diffust ikke sammenhængende halsbånd. Hun: Hunnen har i lighed med ungfuglene tydeligt halsbånd

De gamle fiskeørne (fra 3. leveår) har næsten ren mørkebrun vingeoverside. Det kan være komplekst at bestemme ungfugle og især de to køn fra hinanden i felten. (Se evt. i håndbøger).

Fiskeørn - bemærk på billedet det markante brystbånd, som udelukker de gamle hanner. På dette individ mangler hale og armsvingfjer bredt mørkt endebånd og det mørke bånd på de store vingdækfjer er spættet med hvidt. Derfor er dette sandsynligvis en yngre fugl. Foto: Jørgen Terp Laursen.

Forskning

Som medlem af Arbejdsgruppen for Danmarks Rovfugle (www.danmarksrovfugle.dk), har jeg sat mig som mål at kortlægge fiskeørnens adfærd samt opholdsperiode, køns- og aldersfordeling, jagtmetoder, fødevalg og valg af hvilesteder, eventuelle yngleforhold, og trusler. Projektet har nu i en årrække - blandt andet med hjælp fra lokalbefolkningen og især fiskere - fundet sted primært ved Skanderborg Sø, men også ved Mossø og Salten Langsø. Feltundersøgelserne fortsætter i de kommende år. Foreløbige resultater, som beskrives her, viser nye interessante sider af fiskeørnens liv.

Andre personer må også ligge inde med viden om fiskeørnen ved Skanderborg Sø og andre steder i landet som jeg gerne modtager.

Fiskeørne ved Skanderborg Sø

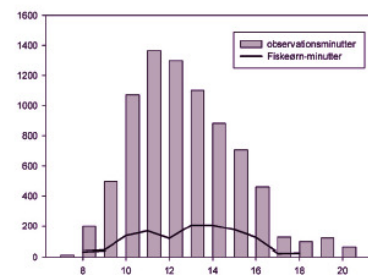
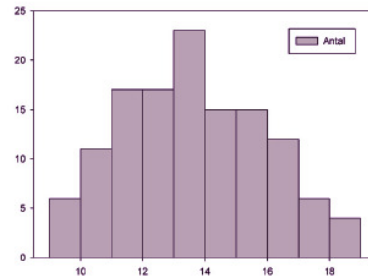
Tabel 3 viser antal observerede fiskeørne ved Skanderborg Sø fordelt på timeintervaller (klokken 8 – 19). Det fremgår, at arten er set i næsten alle tidsperioder om end ulige fordelt. Der er naturligvis sammenhæng mellem antal observationer og mit tidsforbrug i timeintervallerne (tabel 4). Tabellen bygger på 7990 minutter = ca. 133 observationstimer. Et nærmere studie af tabellen viser, bortset fra kl. 12 – 13, at der er tydelig sammenhæng mellem obs. tid og [obs. af](#) fiskeørne. Resultaterne indikerer imidlertid, at der er relativ større aktivitet efter kl. 13. Fiskeørne kan således ses i alle døgnets lyse timer.

Opholdstid

Hvor lang tid opholder en fiskeørn sig ved Skanderborg Sø under efterårstrækket? På grundlag af beskrivelser af dragtkarakterer, har det været muligt at følge nogle fiskeørnes opholdstid ved søen. Dragterne er primært beskrevet på grundlag af køn, alder, brystbånd og haletegning. Opholdstiden for fiskeørn ved søen har været fra 1-22 dage – oftest 2-3 dage, før den drager sydpå. I tre tilfælde er samme fiskeørn set både ved Skanderborg Sø og Mossø. Så de skifter også lidt mellem søerne.

Adfærd og forstyrrelser

Fiskeørnen vil gerne sidde, hvor den har overblik over terrænet, derfor er det godt at tjekke bundgarnspæle, som den ofte benytter som hvilested. Det er bedst at eftersøge fiskeørne en hverdag, hvor den menneskelige aktivitet på søerne er mindre end i en weekend. Er der for megen uro

Tabel 3, øverst: Antal observerede fiskeørne fordelt på timeintervaller. Tabel 4, nederst: Antal observationsminutter og minutter med fiskeørn fordelt på timeintervaller.

Desuden viser mine undersøgelsesresultater ved Skanderborg Sø, at fiskeørnene ofte søger til nærliggende mindre og mere fredfyldte søer. Men når folk så tager hjem, vender fiskeørnene ofte tilbage til deres sø-rige. Norske undersøgelser viser, i lighed med iagttagelser ved Skanderborg Sø, at bådtrafik er en betydelig forstyrrende faktor for fiskeørnen. Se nedenfor vedrørende båden "Dagmar". Derimod spiller tilstedeværelse af andre større fuglearter ved søer ikke nogen

væsentlig rolle. Det er som om søens andre vandfugle godt ved, at fiskeørnen ikke har skumle hensigter, for de ignorerer helt dens tilstedeværelse. Selv på et tidspunkt, hvor jeg så en duehøg-hun flyve i lav højde lige forbi en rastende fiskeørn, udeblev reaktioner.

Fiskeørnen er meget afhængig af skovmiljøet ved den sø, hvor den yngler. Den norske undersøgelse viste også, at på land var skovhugst den største forstyrrende faktor.

En dygtig fisker

For at kunne dække fødebehovet må en fiskeørn æde 1 kg fisk hver dag. Alligevel har fritidsfiskere ingen grund til at frygte konkurrence fra fiskeørnen – tværtimod! Foreløbige undersøgelser ved Skanderborg Sø og andre steder viser, at gedde og forskellige "skidtfisk" (brasen, suder, skalle etc.) står på menuen. Skanderborg Sø er blevet lidt renere i de senere år, men gennemsigtigheden er endnu ikke god og ofte fanger fiskeørnene byttet lige under vandoverfladen.

Jagten, der er fascinerende at iagttage, foregår i alle døgnets lyse timer, men kan især iagttages i stille solrigt vejr. Er vinden for kraftig, og det dermed er vanskeligt at få øje på en fisk, må fiskeørnen søge til mere rolige fiskevande. Det kan være en mindre skovomkranset sø, hvilket også er set ved Skanderborg Sø.

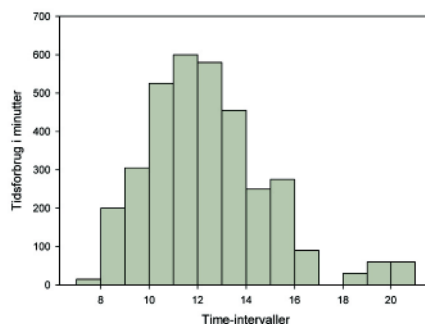
Jagten foregår ved, at fiskeørnen i en højde af måske 20-30 m, flyver langsomt hen over vandfladen på udkik efter en fisk. Opdages et muligt bytte, står den i nogle sekunder stille i luften på svirrende vinger. Og er der basis for fangst foretages et

nedslag i vandet med let bøjede vinger. Det kan være så voldsomt, at vandet sprøjter flere meter til hver side af fuglen. Hele kroppen kan i få sekunder være helt under vandoverfladen.

Jagtsucces

Tabel 5 viser observationer af fiskeørn ved Skanderborg Sø og i nærliggende søer i perioden 1.8.-7.9. 2004. Der er vist tidsforbrug i minutter pr. time. Eksempelvis 525 minutter mellem kl. 10 og 11. Fiskeørn blev set i 13 af de 15 observationsdage. Er der sammenhæng mellem tidspunkt på dagen og fiskeørnens jagtsucces? Det er vist i tabel 6. I 2004 blev der registreret 21 dyk som gav 12 fisk – en jagtsucces på 57 pct.

Det var samme pct. for perioden 2004-2006. Det fremgår ligeledes, at fangstaktiviteten var størst mellem klokken 12 og 17, men der var også mange negative fangstnedslag i dette tidsrum.

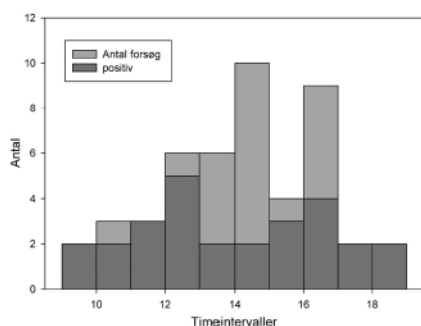

Tabel 5. Tidsforbrug i timeintervaller for fouragerende fiskeørne ved Skanderborg Sø i perioden 1.8 til 7.9 2004.

Forsvandt i dybet!

Gamle beretninger fortæller, at folk har set fiskeørne drukne, fordi de blev trukket ned under vandet af en meget stor fisk (gedde). Hvorvidt det er sandt skal være usagt. Men jeg har set en ung havørn fange et så stort bytte, at den ikke kunne løfte det fra vandoverfladen. Alligevel var ørnen i stand til at bringe byttet ind til land ved at trække det i overfladen ved hjælp af vingerne, der blev brugt som årer. Når fiskeørnen har fanget en fisk, kan man opleve, at krager og større måger generer ørnen så meget, at den taber sit bytte til glæde for de andre fugle. Men fiskeørnen lader sig ikke så let overtale. Føler den sig trængt kan den søge tilflugt i en skovlysning, hvor den i fred og ro kan fortære sit bytte. Som regel finder man sjældent fiskerester efter fiskeørnens måltid. Det skyldes at fugle og pattedyr hurtig finder frem til og fortærer resterne fra byttedyrene. Mus æder med stor fornøjelse fiskeben, hvorved de får et værdifuldt kalktilskud.

Tabel 6. Succesrate for fouragerende fiskeørne ved Skanderborg Sø i perioden

1.8 til 7.9 2004. Ud af 21 registrerede dyk, fik Fiskeørnene fangst i 12 tilfælde.

Fjerpleje og en tur i bad

Når man har spist, skal man vaske hænder! Det gælder også for fiskeørnen. Det sker let og elegant for ørnen ved, at den flyver lavt over vandoverfladen og strækker sine fanger ned i vandet. Efter fangerne er rene, er der tid til fjerpleje, som ofte foregår siddende i et træ, som regel tæt ved søbredden.

Det er indlysende med fiskeørnens levevis, at fjerdragten skal være optimalt trimmet og plejet. Derfor kan det også være nødvendigt med et bad. Men man har sjældent lejlighed til at se fiskeørnen bade. Det lykkedes mig alligevel at opleve det en dag i slutningen af august måned ved Skanderborg Sø. Kl. 17.25 - et tidspunkt hvor der var ringe menneskelig aktivitet på søen - kommer en gammel fiskeørn flyvende meget lavt og meget langsomt over vandoverfladen. Min umiddelbare tanke: Falder den ned? Ja, det gjorde den faktisk, men med ynde. Langsomt lod den sig falde ned på vandet. Kroppen ligger nu delvist under vandoverfladen, vingerne strækkes og hæves i en vinkel på omkring 45 grader, hals og hoved peger lodret op i luften. Nu ryster fuglen hele kroppen i vandet - det varer blot 4-6 sekunder. Et lidt komisk syn for en så stor fugl. Herefter flyver fiskeørnen op og ryster fjerdragten for vand og med næbbet renser den klørerne. I de følgende 7 minutter gentog sceneriet sig ikke mindre end 4 gange efter nøjagtig samme procedure. En fascinerende oplevelse.

Havørne på besøg

I 2005 havde området en dag besøg af en ung og en gammel havørn på et tidspunkt, hvor der også var flere fiskeørne til stede. De to arter kan normalt godt forliges, men jeg har set fiskeørn moppe havørn ved Skanderborg Sø. Et år gik det dog galt ved en anden midtjysk sø. Her var et par fiskeørne sensationelt i færd med at bygge en rede, da en lidt ældre havørn indfandt sig i yngleområdet og demonstrativt fløj hen og satte sig lige ned i fiskeørnereden! Forståeligt nok angreb de to fiskeørne rasende ørnen, der dog blot blev siddende, som om intet var sket. Overmagten var for stor, så fiskeørneparret opgav at yngle. Jeg har siden forgæves eftersøgt ynglende fiskeørne i Østjylland og andre steder i landet.

På vej til syden

Når fiskeørnene har tanket op i de fiskerige danske søer er det tid til at trække mod syd til varmere egne. Allerede i begyndelsen af april ses den igen i Danmark på vej til ynglepladserne. I foråret 2005 oplevede vi rekordstort dagsantal af trækkende fiskeørne ved Skagen. En dag trak 63 og næste dag 64 fugle mod nord over Flagbakken ved Skagen by.

Vi må håbe, dette er udtryk for fremgang for den smukke fiskeørn og at det måske på sigt kan resultere i, at arten igen vil slå sig ned som dansk ynglefugl til glæde for blandt andet de mange mennesker, der færdes ved vore søer.

Turisme og fremtid

Et arbejde som nærværende kan medvirke til at kortlægge ørnenes sårbarhed,

herunder flugtafstand, og udpege de foretrukne opholdssteder ved søen.

Skal vi sikre fiskeørnene bedre livsbetingelser ved Skanderborg Sø, blandt andet med håb om, at den på sigt vil slå sig ned som ynglefugl, er det vigtigt at folk, der færdes på søen, ikke sejler for tæt på ørnene. Her tænkes især på turist-båden "Dagmar", der i sommerperioden har daglige ture på Skanderborg Sø. I hvert fald den tidligere skipper havde iagttagelse af fiskeørne som en del af programmet på hans rundfart på søen. Jeg har flere gange set ham sejle direkte mod de steder, hvor fiskeørnene rastede ved søbredden med det resultat at de fløj bort. Jeg så gerne, at kommunen udstak nogle regler for, hvordan søens folk skal forholde sig i relation til forekomst af fiskeørn, men også havørn ved Skanderborg Sø.

En kunstig rede

Erfaringer fra Norge og Sverige viser, at opsætning af en kunstig fiskeørnerede kan have stor betydning for, om arten slår sig ned som ynglefugl. Forfatteren af denne artikel vil gerne stå til rådighed som konsulent, hvis lokale skov-/søejere vil sponsorere og stille et redetræ og skovmand til rådighed til opsætning af en fiskeørnerede. Et spændende delprojekt. Jeg har fået opsat en fiskeørnerede i Dråby Sø på Djursland.

Konklusion

Fiskeørn er årlig trækgæst ved Skanderborg Sø med maksimalt 6 fugle pr. dag. Søen får især besøg af gamle fugle. Opholdstiden ved søen er normalt 2-3

dage, maksimalt 22 dage. Arten fouragerer i alle døgnets lyse timer, med lidt større fourageringsaktivitet efter kl. 12. Bådtrafik og færdsel (i Norge skovhugst) er de største trusler mod arten i sit leveområde. Den danske fiskeørnebestand tæller kun et sikkert ynglepar.

Arbejdsgruppen for Danmarks Rovfugle

Arbejdsgruppen for Danmarks Rovfugle arbejder med at overvåge og følge de i

Danmark ynglende rovfuglearter. Vi håber du vil deltage i dette arbejde. Det kan næsten ikke være sandt, at vi kun har et par fiskeørne i Danmark. Men måske kan du bidrage med ny viden om mulige ynglepar. Oplysninger om oversomrende eller ynglende fiskeørne fra hele landet sendes venligst til Jørgen Terp Laursen 86 26 12 96 eller jtl@kirkeugle.dk Følsomme oplysninger publiceres ikke uden i samråd med kilden!

